

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No 1

JUNI 1951

Redacteurs { Apoth. P. van de Vyvere, Brugge
Rédaction { Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

MATHIAS DE L'OBEL EN ZIJN BETEKENIS VOOR DE PHARMACIE (*)

door Dr. D. A. WITTOP KONING.

De l'Obel is de jongste van het driemanschap der Vlaamse botanici, Dodoens (1517-1585), Clusius (1526-1609) en de l'Obel (1538-1616).

Alle drie waren zij medicus, twee hunner hebben zich op pharmaceutisch terrein bewogen. Clusius door de vertaling van het Dispensatorium Florentinum, de l'Obel door zijn bemoeiingen met de latere bewerkingen van de Valerius Cordus uitgave van Coudenbergh.

Over Clusius zijn wij volledig ingelicht door het werk van Hunger (3), over de l'Obel is echter veel minder geschreven. Alleen een artikel van E. Morren in het Bulletin de la Fédération des Sociétés d'Horticulture de Belgique van 1875, getiteld « Mathias de l'Obel sa vie et ses œuvres », handelt uitsluitend over deze derde grote botanicus.

JEUGD.

Mathias de l'Obel werd geboren te Rijsel in 1538; de naam de l'Obel komt in het departement du Nord en de provincie Henegouwen nog voor.

De naam stamt van het Frans Aubel en Aubeau dat is de Obel albus of witte populier. Zijn familiewapen vertoont een vrouwenfiguur gekleed in een lang gewaad tussen twee populieren waarvan zij de stammen vasthoudt en waarboven een zespuntige ster. De zinspreuk luidt : « Candore et Spe » = oprechtheid en hoop, de witte onderkant van de bladeren van de populier symboliseert dan de oprechtheid, de groene bovenkant de hoop.

Irmisch (1) verklaarde een vignet in een van de boeken van de l'Obel met de boven weergegeven voorstelling het eerst als het sprekende wapen. Dit vignet is gemaakt door Assaverus van Londerzeel. Het merkwaardige feit doet zich nu voor dat de l'Obel zijn naam ontleent aan een plant, de witte populier en dat Plumier in 1702 het bekende geslacht Lobelia naar de l'Obel genoemd heeft, hiermede dus de ene plant de naam van een andere gevende.

Een portret van de l'Obel, gegraveerd door François Dellarame, toont hem op 76-jarige leeftijd. Er onder de bovengenoemde zinspreuk en :

« Melius a limpidissimis fontium scaturiginibus haurere quam turbidos confectari rivulos » d.w.z. Het is beter zich aan de heldere bronnen der fonteinen te drenken dan zich toe te vertrouwen aan troebele stromen.

Men zegt dat zijn vader Jean de l'Obel jurist was. Waar hij zijn eerste opleiding genoten heeft is niet bekend, reeds vanaf zijn 16e jaar voerde een onnaspeurbare aantrekkingskracht hem naar de kennis der planten en de materia medica. Vóór zijn inschrijving aan de Universiteit van Montpellier op 22 Mei 1565, had hij reeds in Duitsland en Italië gereisd.

In de archieven van Montpellier is niet meer te vinden of de l'Obel de doktersgraad verworven heeft, maar deze archieven zijn niet compleet.

Clusius had toen Montpellier al verlaten maar de l'Obel vond er temidden van de leerlingen van Rondelet een landgenoot namelijk Jacob Uitenhove uit een Gentse patriciersfamilie en een maand eerder was in Montpellier een student uit de Provence namelijk Pierre Pena ingeschreven.

Arbor (2) schrijft dat men ondanks de pogingen van verschillende onderzoekers verbaasd weinig weet over Pena en dat men aanneemt dat hij al spoedig de botanie vaarwel zei ten gunste van de geneeskunde.

Hunger (3) neemt deze mening klakkeloos over terwijl toen het boek van Hawks en Boulger (4) reeds verschenen was. Dit boek weet ons veel meer te vertellen over Pena de man die met de l'Obel samen de Stirpium adversaria nova uitgaaf.

Pena zou dan geboren zijn in Jouques bij Aix en Provence. Hij was bestemd voor het leger, maar zijn oudste broeder, een amateur astroloog, trok zijn horoscoop en vond dat hij voorbestemd was voor een succesvolle studie. Dienovereenkomstig werd hij op 20-jarige leeftijd naar Parijs gezonden om geneeskunde te studeren.

In 1558 schijnt hij Antwerpen bezocht te hebben en dan door Duitsland, Tirol, Zwitserland, Savoye, Spanje, Portugal en Italië gereisd te hebben. In 1558 was hij

(*) Mededeling op de eerste vergadering van de « Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » op 3de Maart 1951 te Gent.

in Padua en in 1562 weer, in 1563 was hij bij zijn vriend de apotheker Calceolari te Verona, misschien in Pisa waar hij Caesalpinus (Italiaans geneesheer en plantkundige) kende en in Boulogne waar hij Aldrovandus (Italiaans arts en natuuronderzoeker) ontmoette. In 1564 was hij met Gesner in Zürich en in Venetië met Valerand Donrez (een stadgenoot van de l'Obel).

De l'Obel en Pena hadden beide de bijzondere belangstelling van hun leermeester en zij waren waarschijnlijk zelfs bij hem in huis. Door hun gemeenschappelijke belangstelling voor de botanie werden zij grote vrienden. Zij zullen zeker met Rondelet en zijn andere leerlingen ijverig gebotaniseerd hebben. Zij reisden tesamen en schreven samen een werk, waarvan moeilijk uit te maken valt wat het werk van de een en wat van de ander is. Hun grote leermeester stierf 20 Juli 1566 en aangezien zij spoedig daarop Montpellier verlieten werd de l'Obels botanische kennis van de omgeving in ongeveer een jaar verkregen.

Dat Rondelet de bekwaamheid van zijn Vlaamse leerling bemerkt heeft blijkt wel uit het feit dat hij aan de l'Obel zijn botanische handschriften naliet.

Pena en de l'Obel waren in La Rochelle in de zomer van 1566, kennelijk op weg naar Engeland, waar de l'Obel een rustige periode doorbracht onder de regering van Koningin Elisabeth en de godsdienstige woelingen in zijn vaderland ontliep.

Zij brachten hun herbarium mee en schijnen daar gedurende de eerste jaren materiaal verzameld en vele nieuw ingevoerde exotische planten verworven te hebben.

BOTANISCH WERK.

In Engeland verscheen in 1570 (colophon 1571) *Stirpium Adversaria Nova* waarin de l'Obel en Pena het resultaat neergelegd hebben van hun onderzoekingen in de omgeving van Montpellier en in Engeland. Het boek is gedrukt en uitgegeven door Thomas Purfoot en opgedragen aan Koningin Elisabeth en de hoogleraren te Montpellier. In het voorwoord verklaren de schrijvers steun gehad te hebben van verschillende Engelsen o.a. Hugh Morgan een apotheker die een tuin had bij Colemanstreet in Londen. Volgens Morren zouden slechts het eerste en laatste blad van Purfoot zijn en het boek bij Plantijn gedrukt zijn.

Eenvoudigheidshalve zullen we hier het spraakgebruik volgen en spreken van hun « gezamenlijk werk » en van de belangrijke theoretische ideeën die l'Obel alleen er in gebracht zou hebben, de mogelijkheid is echter geenszins uitgesloten dat Pena een gelijkwaardige rol speelde of zelfs een overwegend aandeel erin gehad zou hebben (aldus Hawks en Boulger).

Hunger (3) haalt een passage uit een brief aan waarin staat « Unlangs schrieb mir noch Lobelius dass er bei seinen Adversaria die erste Stelle Petrus Pena eingeräumt habe obgleich dieser noch kein Drittel der Pflanzen kenne, die im Buch angeführt seien ». Misschien zal de gedetailleerde kennis van de flora van Zuid-Frankrijk Pena's werk zijn aangezien die uit die streken stamde. Het boek is nog steeds van groot belang voor de flora van Zuid-Frankrijk door de nauwkeurigheid van de mededelingen omtrent de flora van de omgeving van Montpellier.

Vooraf echter is dit boek van betekenis omdat de l'Obel hierin zijn systeem van classificatie gegeven heeft dat hem zijn reputatie verleend heeft. Het voorafste van dit systeem is dat hij verschillende groepen van planten onderscheidt naar de kenmerken van de bladeren. Op deze wijze maakt hij een ruwe scheiding tussen de klassen die wij nu noemen monocotylen en dicotylen. Dit systeem is veel beter dan elke vroegere classificatie en misschien de enige 16e eeuwse die niet slechts door de auteur maar door vele andere gebruikt werd. Dodoens en Clusius gaven een alfabetische indeling, of naar geneeskrachtige werking.

Het belang van deze indeling werd door de schrijvers al ingezien want zij spreken in het voorwoord van « Orde, want er is niets mooiers in de hemel of in het brein van een wijs man ».

Omstreeks 1574 schijnen Pena en de l'Obel van Engeland naar Antwerpen gegaan te zijn waar de laatste zich vestigde en enkele jaren de geneeskunst uitoefende. Pena schijnt de botanie opgegeven te hebben voor een veel lucratiever baantje namelijk lijfarts van Hendrik III die hij naar men zegt met klitwortel genezen zou hebben. Toen hij stierf liet hij een vermogen van meer dan £ 600.000.— na.

In 1576 verscheen bij Plantijn in Antwerpen de *Plantarum seu Stirpium Historia*, een tweede druk van de *adversaria*. Volgens Morren is het zelfs hetzelfde boek met een veranderde titel terwijl de opdracht aan Koningin Elisabeth weggelaten werd.

Toegevoegd wordt aan de *Adversaria de l'Obels Stirpium Observationes* dat voornamelijk handelt over gekweekte planten uit de Belgische tuinen en de omgeving van Antwerpen en 1486 afbeeldingen bevat op grotere schaal dan die van de *Adversaria*, grotendeels al gebruikt door Dodoens en Clusius en zelfs door Mathiolus.

In 1581 volgt nu een vertaling van de *Historia* in het Nederlands onder de titel « *Kruydtboeck* » met 2181 afbeeldingen, terwijl in hetzelfde jaar de platen apart uitgegeven werden onder de titel *Plantarum seu Stirpium Icones* gerangschikt naar het systeem van de l'Obel. Linnæus haalt dit album vele malen aan.

Enkele jaren later, aldus Arbor, gaat de l'Obel naar Engeland waar hem gevraagd werd het toezicht over de medische kruidtuin van Lord Zouche te Hackney op zich te nemen en blijkbaar kreeg hij de titel van botanicus van Jacobus I. Hij beschreef meer dan 80 in Engeland inheemse planten voor de eerste maal, waaronder *Atropa Belladonna*. In 1592 ging hij met Lord Zouche op een gezantschap naar het Deense Hof.

In 1605 verscheen, weer bij Purfoot, onder de titel *Delucidæ Simplicium Medicamentorum explicationes et Stirpium Adversaria* de rest van de oude oplaag van het werk dat hij met Pena 35 jaar eerder uitgegeven had onder toevoeging van een tweede deel hoofdzakelijk gewijd aan de beschrijving van nieuwe grassoorten en andere monocotylen benevens enige niet botanische toevoegingen.

De l'Obel was ook bezig met een ander groot werk dat *Stirpium illustrationes* genoemd zou worden. Een gedeelte hiervan (170 blz.) verscheen eerst na zijn dood in 1655 bewerkt door Dr William How.

MEDISCH-PHARMACEUTISCH WERK.

De l'Obel droeg in 1581 zijn « kruidboek » op aan Stadhouders Prins Willem van Oranje, wiens lijfarts hij werd in 1581, en aan de magistraat van Antwerpen.

Hij bleef dit tot het vermoorden van de Prins in 1584 en zal dus in *Delft* gewoond hebben, dan gaat hij terug naar Antwerpen en wordt stadsmedicus met een jaargeld. Inderdaad komt zijn naam op de lijst der gezworen doctoren van Antwerpen over 1584 en 1585 voor.

Reeds in de uitgave van 1576 van zijn kruidenboek komen medisch pharmaceutische afdelingen voor voornamelijk uit het werk van Rondelet of ter aanvulling daarvan, namelijk « *formulae aliquot remediorum Guillelmi Rondeletti, libro de internis remediis omissæ* » en « *De purgantibus sive attrahentibus medicamentis* ».

In de uitgave van 1605 toen de l'Obel blijkbaar zijn einde voelde naderen en een heterogeen mengsel van geheel of gedeeltelijk voltooide geschriften als toevoegsel publiceerde vinden we dan nog : « *Lobellii animadversiones in Rondeletti methodicam pharmaceuticam officinam* », met goede afbeeldingen van de Cassia, de peper, de kruidnagel en de gember.

Voorts « *De Succedaneis imitatione Rondeletti* » benevens een verhandeling over de balsems en diverse geneesmiddelen.

In Antwerpen kwam hij natuurlijk in aanraking met *Petrus Coudenbergh* (5) apotheker aldaar en bekend door zijn uitgave van het *Dispensatorium* van Valerius Cordus in 1568 en vervolgens in 1571 en 1579.

In 1592 verscheen te Amsterdam een Hollandse vertaling van M. Everaert (6), in 1599 een Latijnse editie te Leiden, in 1614 een Hollandse vertaling (7) in Amsterdam.

Aan deze uitgaven in het Hollands zijn toegevoegd de bovengenoemde *Succedaneis* vertaald als « van den droghen simpels oft cruyden die men neemt d'een voor de ander » en l'Obels « *Diarium Pharmacorum Parandorum et simplicium legendorum* » in 1592 vertaald als « De maniere van te plucken de cruyden ende medicynen te bereyden van daghe tot daghe » in 1614 vertaald als « Register oft Ghedachtenis boeckken van daghelicksche Apothekers wercken, te weten van cruyden, wortelen, saden, Bloemen te plucken en medicynen te bereyden », evenals de bovengenoemde « *De Purgantibus* », vertaald als « sommige medicynen die stoelganck maken ».

Hij noemt in zijn commentaar verschillende Zuid-Nederlandse apothekers als *Francoyss Pennin* welgeleerde apotheker van Antwerpen die hem een betere soort *Lignum Aloes* leverde, *Jan Mouton* te Doornik, *Mr. Francoyss de Zinnich* te Brussel en *Mr. Francoyss Penuyn* t'Antwerpen met *Adriaen Beyerlinck* die theriak van de goede samenstelling maakten en de « seer goede Apothekers *Jan Coere*, *Olivier Driesch* ende saligher *Pieter van Coudenberch* te Antwerpen die wilde latouwe leverden ».

Vrijwel alle schrijvers zeggen nu dat de l'Obel zich enkele jaren na 1585 naar Engeland heeft begeven om daar te blijven, maar zo eenvoudig is het niet.

De l'Obel is enige jaren in Middelburg geweest en later in 1603 daar nog eens teruggekeerd en het is voor deze periode dat ik in het bijzonder Uw aandacht vraag.

MIDDELBURG.

Hunger (8) schrijft : « Zooals wij weten was de l'Obel in 1590 als stadsdokter te Middelburg aangesteld geweest, ... ». Hoe hij dit weet wordt niet vermeld, ik meen echter aan te moeten nemen dat dit wel al enige jaren eerder het geval geweest zal zijn, namelijk reeds in 1587.

Toen werd in Middelburg een keur uitgevaardigd waarvan van Pienbroek (9) de tekst geeft. Voor ons is in het bijzonder van belang art. 7 dat luidt :

« Metsdies datter in den apotheken vele onnutte, confuse ende onbequame compositien zijn ende datter sommige wel van noode waren, die sy niet en hebben, om veel siekten wel te cureren, soo sullen die ervaersten medecins, die hem best inde compositie van de medicamenten verstaen, overeencommen om te kiesene ende redresseren de beste ende meest van noode compositien, laetende uytgaen een maniere van nieuwe dispensarium, gevoecht na de gelegentheyt deser landen op de maniere van de pharmacopea Rondeletty (10) van Montpelliens, van dispensatorium Florentinum (11), Augustinum (12), Coloniense (13) ende meer andere gepolycierde ende maerde steden omdat allen d'apothekers deser stadt op eenen voet souden hare compositie maken, soo en souden de doctoren in hare werken niet bedrogen worden ende de crancken aldus meer versekert. Terwyle men den dispensatorium dresserende soude, de apothekers sullen hen mogen regieren nae sekere compositie die de voirsch medecins sullen oversien uuyt Nicalao Preposito, Mesue (14) ende Cordus (15) ».

Hieruit proeft men de hand van de l'Obel, wie anders zou als eerste voorbeeld voor een nieuwe pharmacopee de Pharmacopea Rondeletti gekozen hebben. In de Nederlandse vertaling van Valerius Cordus uit 1592 spreekt hij :

« Wij en sullen nu geen meer verclaren, tevreden zijnde metten apothekers-Winckel van Rondelet die van ontallige fouten ghesuyvert is, die ten laetsten sal in 't licht comen ».

Er is nog 10 jaar overheen gegaan voor in 1602 verscheen : G. Rondelet Pharmacopoeorum officina correctior per M. de l'Obel.

Komt de l'Obels naam niet voor op de titel van de Valerius Cordus uitgave van 1592, in 1599 wordt hij als medewerker genoemd, in 1614 heet het « van nieuws overleyt, vermeerdert, verbetert, volcomelicker ende bequamelicker int corte uytgheleyt, met hetgene dat in de naest volghende pagie verclaert is : Door Matthias de l'Obel nu tegenwoordich medicyn ordinaris der vermaerder coop stadt Middelburgh in Zeelandt.

Het boek wordt opgedragen aan de gecommiteerde raden van Zeelandt, Ende die Eersame, waerdeswijse ende discrete Heeren, Burgemeesters Schepenen ende Raedt der Stadt Middelburgh. In de inleiding zegt hij : « ick ben verweect, ja bijna bedwongen gheweest dit boeck van Valerius Cordus in handen te nemen, om die andermael t'oversien, ende daert den noodt heeft verheyscht, te corrigheren, waer toe ic des te meer beweecht ben gheweest, omdat ick in den laetsten Latijnsche druck sekere daghelicksche ghebruyckte, ende misbruyckte compositien verbetert hadde. Daeromme so ick aengemerct hadde dat nu onlanx desen Boeck Cordi duysterlick en gebrekelick verduytscht was, daer veele misbruycken overschieten ; bevindende ook daer in mijne name onrecht gestelt, hebbe goet gevonden, die te hervatten, om de principaelste fouten te verbeteren, ende vele twijfelachtige en sorgelijke punten die t'gemeen welvaren hinderlic zijn mogen, ende inde loffelicke conste der medicijne dagelicx geschieden te verclaren, te openbaren ende te weeren, opdat men die schuwen mach ».

Hij zegt dus « ick ben verweect, ja bijna bedwongen gheweest dit boeck andermael t'oversien » wie anders zal hem hier toe geprest hebben dan de magistraat van Middelburg die een pharmacopee nodig had. De auteur heeft niet iets nieuws samengesteld maar het boek dat hij reeds meerdere malen bewerkt had opnieuw herzien, zodat het de oude titel bleef voeren.

Kon ik hiervoor verschillende Zuid-Nederlandse apothekers noemen die de l'Obel noemt in de Leytsman, in deze uitgaven komen ook verschillende Middelburgsche personen voor.

Bij de « confectien daer opium in is » noemt hij zijn « confreers alhier tot Middelburg *D. Adrianus Petri* ende *D. Guilhelmus Hendericus* ».

Bij de kaneel haalt hij een verklaring aan van *M. Dierick Cluyt* alsnu regeerder van den medicijnkruythoff van de Universiteyt van Leyden en van *Cornelis Bouwens* drogist tot Middelburgh en bij de theriak verklaart hij dat « *Meester Willem Jaspaerduyn* » alhier tot Middelburch in de gouwe mortier niet min prys ghehaelt heeft in luttel quid pro quo te gebruycken ende ind keure van seer uytghelesen simplitia ende drogen, de welcke hij door groote neersticheyt becomen heeft met meester *Reynier van de Putte* die cock insghelijck zijnen winckel ende medicinale cruythof, heden rijckelijcker ende beter stoffeert dan al d'ander van Zeelandt ».

Tenslotte nog bij de « plaester van Zeesterre » *Meester Thomas de la Fosse* oft van de *Grachte* seer goet ende ervaren Apotheker van Middelburch.

Hunger (16) schrijft : « Ik weet zoo goed als zeker dat de vrouw van *Mathias de l'Obel* van zichzelf *Parduyn* heette en een zuster was van de Middelburgsche apotheker *Willem P.* en van den koopman *Symon Parduyn*. »

Dit verklaart al een deel van de belangstelling van de *l'Obel* voor Middelburg, in 1603 komt hij voor herstel van de gezondheid van zijn vrouw, die aan een maagkwaal leed, naar Middelburg. Hij schreef tcen aan *Clusius* (17) :

« *Ma resolution est de m'arestre a Middelburg mon cœur et celluy de ma femme le desire bien car comme lon dict fumus patriae igne alieno luculentior.* » (de rook van het vaderland is lichtender dan vuur in den vreemde).

Over de toestand van de geneeskunde in Middelburg toonde hij zich zeer geseductioneerd. « *Mais* » schreef hij « *ie treuve icy tout tant change et la ville abiecte et depeuplee, la pratique et medecine sy gastee par les coureurs de Roels et compaignons que sans faveur il ny fait pas trop bon, les Triacleurs et Pseudochymistes ou cacochymiques sont eslevez pardessus tous les bons medecins parquoy ne scay que dire ou faire le temps nous enseignera.* »

Reeds in het voorwoord van de *Leytsman* beschreef de *l'Obel* de allertreurigste toestand der geneeskunde en vooral der artsenijsmengkunde hier te lande. Zoals *Thyssen* (18) uitvoeriger weergeeft.

Tous font le médicijn, les Idiots profanes
Juifs, Moines, Bateleurs, Barbiers, Veilles et Asnes.

Hij zal dus zeer geschokt geweest zijn toen hij na de verbeteringen door hem aangebracht, namelijk een keur en een voorschriftenboek, de toestand in Middelburg weer zo veranderd zag.

Wanneer de *l'Obel* naar Engeland gegaan is, is niet zeker, misschien was hij er bij de uitgave van zijn boek in 1605, we weten slechts dat hij op 3 Maart 1616 te Highgate bij Londen ten huize van zijn schoonzoon *James Coel* stierf. Hij werd begraven in de *St Deniskerk*.

Paul de l'Obel, waarschijnlijk een zoon van de botanicus, was apotheker bij *Sir Theodore de Mayerne* de hugenoten dokter van *Jacobus I.* Deze huwde de zuster van de *Mayerne* en woonde in *Limestone*. Hij maakte het vergif in 1615 waarmede *Sir Thomas Overbury* in de *Tower* vermoord werd. Zijn bediende die het « geneesmiddel » naar de *Tower* bracht werd in Frankrijk in veiligheid gebracht.

Ik heb U dus mijn visie willen geven op het probleem van de Middelburgsche *Pharmacopee* waarvoor volgens de keur van 1587 plannen bestonden, maar die nooit weergevonden is.

Het boek van de *l'Obel* « den *Leytsman* ende onderwijzer der medicijnen » zou deze rol vervuld kunnen hebben, er blijven echter enkele bezwaren.

In 1614 het jaar van uitgave was de *l'Obel* waarschijnlijk geen stadsmedicus meer in Middelburg, al kunnen wij zijn tweede verblijf in Engeland onvoldoende dateren, wij weten slechts dat hij er in 1602 en 1606 was. Ook is mogelijk dat de titel ongewijzigd herdrukt is van een nog niet teruggevonden oudere uitgave waarvoor die van 1592 en 1599 niet in aanmerking komen.

Voorts is de keur in 1607 en 1624 gewijzigd met behoud van de passage over de *pharmacopee*, zonder dat dus blijkt dat deze inmiddels was verschenen. Mogelijk heeft de uitgave eerst na het vertrek van de *l'Obel* uit Middelburg plaats gevonden, bijv. in 1614 en is het door zijn opvolgers als stadsmedicus niet meer als *Pharmacopoea Medioburgensis* beschouwd of erkend.

LITERATUURLIJST :

- (1) Ueber das Wappen des M. Lobel. Bot. Zeit. 40 (1865), 299.
- (2) Herbals, their origin and evolution. Cambridge 1938.
- (3) Charles de l'Ecluse. 's-Gravenhage 1927-1943.
- (4) Pioneers of Plantstudy. Londen 1928.
- (5) Valerii Cordi. Dispensatorium Pharmacorum Omnium cum Scholiis, correctionibus et auctariis.
- (6) Valerius Cordus. Dispensatorium dat is de maniere van de medicijnen te bereiden, allen apothekers seer nut ende profijtelick.
- (7) Den Leytsman ende onderwijser der medicijnen oft ordentlike uytdeytinghe ende bereyding boeck van de medicamenten overal dagelijcx van de medicijns ende apothekers onder den naem van Val. Cordi Dispensatorium bekent ende gebruyckt, uitgegeven door Matthius de l'Obel..
- (8) L.c. I pag. 272.
- (9) M. J. van Pienbroek, Een en ander betreffende de Pharmacie te Middelburg. Arch. Zeeuws Genootschap 1919, pag. 81.
- (10) Dispensatorium seu Pharmacopolarum officina. Keulen 1565.
- (11) Latijnse vertaling van de tweede editie door Carolus Clusius, getiteld Antidotarium, sive de exacto componendorum miscendorumque medicamentorum ratione libri tres. Antwerpen 1561.
- (12) Pharmacopoea Augustana 1564, 1573, 1574, 1580 of '81.
- (13) Dispensatorium usuale pro pharmacopoeis inclytae Reipubl. Coloniens. Keulen 1565.
- (14) Antidotarium seu Grabaddin medicamentorum compositorum. Venetië 1581.
- (15) De bovengenoemde bewerking van Coudenbergh. Antwerpen 1580.
- (16) L.c. I, pag. 272 noot.
- (17) Brief bij Hunger I, pag. 272.
- (18) E. H. M. Thyssen, Nicolaas Tulp, bijdrage tot de Geschiedenis der geneeskunde in de zeventiende eeuw, pag. 129.

RESUMÉ

Après une introduction sur la vie et l'œuvre botanique de de l'Obel j'expose son œuvre medico-pharmaceutique réalisée pendant qu'il était médecin à Anvers et à Middelbourg.

Après la mort de Coudenbergh il revisa la réédition par celui-ci du Dispensatorium de Valerius Cordus. L'édition de 1614 sous le titre de « Leytsman der medicynen » (le guide des médecins) est dédié au Magistrat de Middelbourg. En cette édition je crois avoir retrouvé la « Pharmacopoea Medioburgensis » dont l'ordonnance de 1587 annonce qu'elle serait rédigée par les médecins de la ville. En effet l'édition est complétée par des informations sur Middelbourg et rien n'était plus simple pour de l'Obel, comme médecin de la ville, que d'adapter de nouveau le livre qu'il avait révisé antérieurement.

DE APOTHEKERSPOTTEN VAN HET MUSEUM VOOR FOLKLORE TE GENT (*)

door Apoth. L. VANDEWIELE (Gent).

Als inleiding voor het bezoek aan het Museum voor Folklore hier te Gent, moet ik u waarschuwen dat het Museum voor Folklore in zijn geheel, eerder een stofferigen aanblik biedt; wat het uitzicht der prachtige verzameling Apothekerspotten, die daar bewaard worden eerder nadelig beïnvloedt. Terloops wil ik U mededelen dat het Museum eerstdaags naar ruimere lokalen overgebracht wordt en het ware te hopen dat aan deze mooie serie Apothekerspotten de ereplaats toegewezen wordt, welke zij ten volle verdienen.

Het opschrift dat er aan de stand gegeven wordt n.l. « Apotheek uit de XVIIIe eeuw. Gift van Mr. R a b a u » is misleidend. De apotheek geeft geenszins het werkelijk beeld van een apotheek uit die tijd; doch we staan hier voor een verzameling

---

(*) Mededeling op de eerste vergadering van de « Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » op 3de Maart 1951 te Gent.

apothekerspotten, door Apotheker R a b a u en andere verzameld en hier bijeengebracht op meubels die niet eens afkomstig zijn uit een apotheek, doch alleen dienen om het geheel een spectaculair uitzicht te geven.

Dat we niet te doen hebben met een werkelijke apotheek kunnen we vaststellen door het feit dat er geen recipiënten aanwezig zijn voor verscheidene producten die stellig in elke apotheek te vinden waren en anderzijds door het feit dat voor eenzelfde product verscheidene recipiënten aanwezig zijn. Zo vinden we daar 4 potten met opschrift Sirupus Citri ; 3 met Balsamum Arcoei ; 3 met Sir. Cydoniorum ; 3 met Ung. Populei ; 3 met Oleum Rosarum ; 3 met Theriacum Andromachum ; 2 met Ung. Altheae ; 2 met Aqua Malvae enz. Dit doet evenwel niets af van de waarde der verzameling.

Vooraleer deze potten nader te beschouwen zal het wellicht nuttig zijn even het geheugen op te frissen met enkele algemene gegevens.

De potten die ons op dit oogenblik interesseren zijn allemaal faïencepotten, dus zandstenen verglaasd aardewerk of gleiswerk, daterend uit de XVIIe en XVIIIe eeuw. Na 1768 immers geeft men de voorkeur aan porseleinen potten. Het Museum bezit enkele porseleinen potten, doch die zijn niet in de z.g. apotheek ten toon gesteld.

De meeste potten zijn Delfts aardewerk, wat natuurlijk moeilijk met absolute zekerheid kan gezegd worden. Het is immers bekend dat de Delftse arbeiders uitgeweken zijn naar Vlaanderen o.a. te Rijsel ; reeds in 1640 waren ze doorgedrongen tot Rouen ; de eerste Engelse pottenbakkers kwamen uit Delft ; zelfs in Rusland waren het mannen uit Delft die door Peter de Grote aangeworven werden. Waar ter wereld ze zich ook bevinden, ze volgen hun eigen procédé, maar met grondstoffen van de plaats. Over het algemeen kunnen we zeggen dat de Delftse faïence gekenmerkt wordt door de lichtheid van de deeg en de blankheid van het glazuur, doch heel dikwijls is de versiering waarbij het blauwe ornament op witte grond de meest voorkomende is, minder verzorgd. Doch om absolute zekerheid te hebben ware een scheikundig onderzoek van de grondstof noodzakelijk, wat weer niet te doen is zonder stukken te maken. We nemen dus eenvoudig aan dat die faïencepotten afkomstig zijn uit Delft of althans onder Delftse invloed staan. Het criterium van het merkteken kunnen we slechts zelden toepassen want op de 167 aanwezige potten zijn er slechts 5 gemerktekend :

F
D R O M
T
Gskan (mogelijks Lpkan)
AP
G A A

Het dringt zich als van zelf op aan te nemen dat bij bestelling van een volledige serie door een apotheker, slechts een stuk gemerktekend werd ; we weten echter ook dat over het algemeen het merkteken verwaarloosd werd. Dit heeft naderhand beschouwd ook weer zijn voordelige kant en wel dat we bij het bestuderen van faïence niet verplicht zijn ons te beperken tot klasseren maar dat we het genoegsmaken van nauwkeurig onderzoek en vergelijking zodat we meer en meer vertrouwd worden met de hand, het hoofd en het hart van de verscheiden pottenbakkers.

De verzameling bevat behalve de Delftse nog 5 andere potten waarvan er twee wijzen op Duitse en een op Spaanse herkomst.

Wat de vorm betreft kunnen we de apothekerspotten tot zes soorten herleiden :

1°) De BOKSPOT — Caprunculum — ook wel oliepot of strooppot genaamd naar zijn bestemming. Ik houd er aan deze pot te noemen bokspot omdat het een betere vertaling is van caprunculum (caper, bok) hetgeen men in het Frans « chevette » eveneens geëerbiedigd heeft. D o r v a u l t geeft hieromtrent de uitleg dezer benaming om wille der vergelijking « parce qu'il porte un bec saillant que l'on a comparé à la corne d'un chevreuil ». De Bokspot is de apothekerspott bij uitstek ; alleen de apothekers hadden het recht deze potten te gebruiken en uit te stallen en menig proces is er in de geschiedenis bewaard dat voortvluchte uit het feit dat drogisten dergelijke potten gebruikten om het prestige van hun winkel op te drijven. Rond het midden der XVIIIe eeuw is de Bokspot in onbruik geraakt daar hij vervangen werd door glazen flessen, doch immer is hij de versiering en de trots van apothekersofficina gebleven.

2°) De PIJPENPOT. Le pot à canon. Ook genaamd lange pot of zalfpijp. Ik verkies deze pot Pijpenpot te noemen, zoals men spreekt van pijpenvat of pijpenton

d.i. een langwerpige ton of vat voor of met olie of wijn ; omdat lange pot niet specifiek genoeg is en zalfpijp een zeer onnauwkeurige benaming is, daar deze pot gebruikt werd behalve voor het bewaren van zalf, ook voor veel andere bestemmingen. De pijpenpot is dan ook de meest voorkomende pot, daar behalve zalven, ook likkepotten, balsems, confituren, enkelvoudige- en samengestelde plantenpoeders, enkelvoudige scheikundige stoffen, enz., enz., in dergelijke potten bewaard werden. Ook kruideniers en drogisten gebruikten dergelijke potten.

3°) De PILLENPOT. Deze pot gelijkt op de Pijpenpot doch is kleiner van afmeting en heeft heel dikwijls de vorm van een beker of kelk.

4°) De FLES. Ronde pot met vernauwende hals, die diende tot het bewaren van waters en vluchtige oliën.

5°) De TUITKAN. Deze houdt het midden tussen de Pijpenpot en de Bokspot ; het is een kan met oor en schenkpijp, meestal op voet.

6°) De TRIAKELVAAS. De prachtige grote vaas bestemd om een der vier grote galenische samenstellingen te bevatten (Theriakel — Mithridatium — de confecties van Alkermes en van Hyacinthe) en andere veel gebruikte pharmaceutische samenstellingen (zoals Electuarium Diacatholicum of Confituur van Kweeappels en dergelijke meer). Van deze Triakelvazen zijn in sommige Musea exemplaren bewaard die echte kunstwerken zijn.

Wat de versiering der potten betreft, deze is zeer gevariëerd en hangt af van de inspiratie en de vaardigheid van de pottenbakkers. Toch vinden we een zelfde motief terug op de meeste Delftse apothekerspotten. Dit ornament, vormt een soort schild, waar de benaming in geschilderd staat of waar plaats gelaten wordt om de benaming aan te brengen. De omlijsting wordt aldus gevormd : langs boven een korf fruit en twee pauwen, langs weerszijden een bloemenliaan die zich langs onder sluit in een engelkopje (dat zeer variërend is) ; langs de buitenzijde, als franjes van een hangtapijt, twee gesloten paardenbloemen.

Het engelkopje langs onder is, zoals gezegd, zeer variërend en toch is het opvallend hoe hele reeksen dezelfde typische kenmerken dragen. Een reeks heeft een kruisje onderaan de kin van het engeltje, een andere reeks heeft een kruis dat veel langer is, soms is het een sterretje, soms een kruisje met bolletjes, op een gegeven reeks zijn de vleugels van het engelje in horens veranderd, weer verder zien we het engeltje veranderd in een sater, het engeltje wordt vervangen door een man met tulband, het wordt een leeuwenkop en op zekere reeks is het verdwenen. Regelmatig komen op een hele reeks potten dergelijke zelfde kentekens terug die soms corresponderen met andere kentekens b.v. de reeks waar het engeltje baardstoppels heeft, daar hebben de pauwen een zeer eigenaardige zaagstaart ; de groep met het kruisje met bolletjes heeft een pauw met 4 koppluimen, de groep met de sater heeft geen mand bovenaan en de twee pauwen kijken achterwaarts.

Dergelijke gelijkenissen nopen ons tot een conclusie en wel dat deze potten allen tot een serie behoren en het moet mogelijk zijn langs daar de pottenbakker terug te vinden. Ik geloof zelfs dat we hierdoor een bredere conclusie kunnen trekken. Wanneer een apotheker zich vestigde moest hij zich, zoals nu, een heel stel materiaal aanschaffen en de pottenbakker tekende die potten allen gelijk en zo komt het dat we hele reeksen kunnen opstellen (pillenpotten, pijpenpotten, bokspotten, enz.) die allen hetzelfde kenteken dragen, dat ons niet alleen leidt tot de identificatie van de pottenbakker, maar zelfs van de apotheek waar ze vandaan komen.

De opschriften der apothekerspotten hebben dikwijls het voorwerp uitgemaakt van spot. Zo spreken de encyclopedieën graag over potjeslatijn of apothekerslatijn in pejoratieve zin. Ik weet niet of het apothekerslatijn van minder allooi is dan het bijbellatijn, maar de voorkomende namen zijn voor de leek effenaf hiëroglifisch ; ook voor de huidige apotheker zijn veel van deze opschriften enigmatisch, daar veel simplicia verlaten werden en veel samenstellingen uit de Pharmacoepa verdwenen zijn. Als we lezen *Oleum catellorum* (olie van kleine honden), *Oleum lumbricorum* (olie van aardwormen), *Oleum bufonum* (olie van padden), *Oleum scorpionum* (olie van schorpioenen), *Oleum lacertarum* (olie van hagedissen), *Conserva de Spodio* (confituur van gebrande amber), dan kijken wij verwonderd op. *Sirupus diacarthami* (siroop met basterdsaffraan), *Pilulae Aloephanginae* (de welriekende pillen) en dergelijke meer vergen heel wat navorsingen. Soms treffen we alleen het woord *Charitas* aan. Bevatte deze pot een bereiding die uit liefdadigheid uitgedeeld werd ? Is hij afkomstig uit een klooster- of slotapotheek ? Of bevatte deze pot de *Unguentum*

Caritatis, een zalf bereid uit pik, azijn en tarwemeel, die op het hoofd gesmeerd werd en op barbaarse wijze weggerukt werd met dauwworm en huid en haar samen (la méthode dite de la calotte !)

De afkortingen zijn ook niet van aard om de zaak te vereenvoudigen ! Deze afkortingen zijn daarbij zeer willekeurig en hangen alleen af van de plaatsruimte, de laatste letters van het woord vallen eenvoudig weg. En dan de vele fouten die door de pottenbakkers geschreven werden. De apothecarissen zullen al evenmin als de tegenwoordige apothekers de faam genoten hebben van stadhuis-klerken te zijn, zodat de pottenversierder heel dikwijls het raden had naar bepaalde letters. Het resultaat is dan ook voor de hand liggend ! Zo zien we b.v. geschreven in sierlijke letters :

P. sine qibus

wat moet verstaan worden Pilulae sine quibus esse nolo uit het Antidotarium Nicolai.

P de ibus sol

wat betekenen moet : Pulvis de Tribus solvens, wat dan weer een afkorting is van Pulvis de Tribus Diabolis solvens en deze drie laxeerduivels waren : Scammonium, Antimonium en Wijnsteen.

ST Diaireos

voor Sp. diaireos, species in de zin van samengesteld poeder.

S. Diamosci

waarschijnlijk voor Sirupus Diamori, met moerbessen want siroop van muscus heb ik tot nog toe in geen enkel Antidotarium noch Pharmacopee kunnen aantreffen.

Crem Tarut P

voor Cremor Tartarus pulverisatus.

Soms beperkt het zich bij een foutieve schrijfwijze : Pulvis Liouritiae voor Liquiritiae ; A Boraginis voor Borraginis ; Confectio Hiacintorum voor Hyacinthorum ; Metridatium Diamocratis voor Mithridatium Damocratis ; O Ruihae voor Ruthae ; Rob Accatae voor acaciae ; Aq Malve voor Malvae ; Balsamum Arcci voor Arcae.

En elders weer is er moeilijk uit wijs te geraken zoals b.v. L. Menthae. Het kan zijn A Menthae of O Menthae of S Menthae.

Sommige apothekerspotten dragen geen opschrift en voor de XVIIe eeuw was zulks een zeer veel voorkomend verschijnsel. In dergelijke gevallen werd een met de hand geschreven perkamenten etiket vastgehecht door middel van een kettingje. Enkele zeldzame exemplaren van dergelijke etiketten zijn nog bewaard.

En tot slot : geen lied zonder zedeles. Ik heb u in het begin gezegd dat in het Museum voor Folklore de zogenaamde apotheek uit de XVIIIe eeuw een gift is van Apoth. R a b a u. Er zijn hier te Gent heel wat apothekers geweest die een voor-aanstaande rol hebben gespeeld. Weinige zijn nog door het volk gekend, doch de nagedachtenis van Apoth. R a b a u blijft in ere ; het volk is Apcth. R a b a u dankbaar, omdat hij een schat uit het verleden bewaard heeft voor de toekomst. Dit weze voor ons allen een les en leiding.

RESUMÉ

Dans le Musée de Folklore à Gand on trouve une « Pharmacie du XVIIIe siècle. Don de M. R a b a u ». Cette appellation est inexacte, puisqu'il ne s'agit pas d'une pharmacie de ce siècle, mais seulement d'une collection de pots de pharmacie.

Les pots de pharmacie du Musée sont des pots de faïence de Delft ou fabriqués sous l'influence de l'école de Delft. Quelques exemplaires sont d'origine étrangère. Cinq seulement sur les 167 pots portent des monogrammes.

Les inscriptions sont indéchiffrables pour les non-irrités et même pour le pharmacien d'aujourd'hui elles sont parfois énigmatiques, à cause du fait que beaucoup de corps simples sont abandonnés et que beaucoup de compositions n'entrent plus dans nos pharmacopées. Les abréviations et les fautes d'orthographe ne sont pas de nature à faciliter le déchiffrement.

La plupart des pots indigènes ont pour décoration un motif commun et au milieu un écusson portant l'inscription. Parfois l'inscription fait défaut, dans ce cas on se servait d'une étiquette manuscrite, retenue par une chaînette. Le motif comprend une corbeille à fruits, deux paons, deux lianes de fleurs qui se terminent dans une tête d'ange ; de part et d'autre comme les floches d'une draperie, deux taraxacum officinale.

Il y a parfois une série de pots qui ont une marque spéciale permettant de

retrouver non seulement le fabricant mais aussi la pharmacie pour laquelle ils ont été fait. On y trouve toute une série portant sous l'ange une petite croix, une autre fois c'est une croix allongée ou une petite étoile et d'autres fantaisies.

D'autres pots, moins nombreux, ne portent pas comme décoration le motif commun mais un motif tout à fait spécial.

On classe les pots de pharmacie d'après leur forme :

1°) La chevrette (caprunculum — caper — bouc) « portant un bec saillant que l'on a comparé à la corne d'un chevreuil ». C'est le pot de pharmacie par excellence; seul les apothicaires avaient le droit de posséder et d'étaler la chevrette.

2°) La Bouteille.

3°) Le Pilulier.

4°) Le Vase à Thériaque et à grandes compositions galéniques.

5°) Le pot à canon, le pot le plus commun.

6°) Le pot à tuyau, tenant le milieu entre le pot à canon et la chevrette.

On avait en outre dans les pharmacies des grands hôpitaux des cruches, pour conserver les eaux distillées et les sirops à formules stéréotypées.

BERICHTEN

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux. — Cercle Bénélux d'Histoire de la Pharmacie

Op Zaterdag 3 en Zondag 4 Maart werd te Gent de eerste vergadering na de oprichtingsvergadering te Rotterdam, gehouden van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux.

's Avonds werd de wetenschappelijke vergadering gehouden in de collegezaal van het Pharmaceutisch Laboratorium.

Collega L. V a n d e w i e l e uit Gent, sprak eerst over de verzameling apothekerspotten in het Museum voor Folklore, zulks ter inleiding van het bezoek aan dit Museum op Zondagmiddag.

Spreker deelde de potten in groepen in, niet slechts naar het model maar ook naar de versieringsmotieven. Hiermede gaf hij een eerste bijdrage voor een chronologische rangschikking naar motieven en pottbakkersmerken voor het Delfts aardewerk, zoals H o w a r d dat destijds voor de Engelse potten gedaan heeft.

Als tweede spreker trad op Dr. P. H. B r a n s uit Rotterdam die sprak over de geneesmiddelenvoorziening van de Oost Indische Compagnie.

Spreker gaf een beeld van de moeilijkheden bij de geneesmiddelenvoorziening op de schepen zowel als in Indië zelf.

De derde spreker was apotheker P. V a n d e V y v e r e uit Brugge, die documentatie voor de geschiedenis van de pharmacie in België gaf. Het bleek dat er zeer verspreid al vrij veel gepubliceerd was waarop verder gebouwd kan worden om tot een geschiedenis van de pharmacie in België te kunnen komen. Bij de discussie drong Dr. W i t t o p K o n i n g er bij spreker op aan dit materiaal nog verder te completeren en dan vooral te publiceren om het zodoende voor ieder beschikbaar te stellen.

De vierde spreker was Dr. D. A. W i t t o p K o n i n g uit Amsterdam die sprak over Mathias de l'Obel en zijn betekenis voor de pharmacie. Spreker meende in de herbewerking van 1614 door

de l'Obel van de uitgave van Coudenberg van het Dispensatorium van Valerius Cordus de in 1587 aangekondigde, maar nooit teruggevonden Middellburgse Pharmacopee gevonden te hebben.

In het bijzonder door de grote belangstelling van de Gentse studenten kon dezen avond geslaagd genoemd worden, zoals de President Dr. P. H. B r a n s in zijn sluitingswoord kon vaststellen.

Zondagmorgen werd een huishoudelijke vergadering gehouden waarin het concept reglement aangenomen werd. De vacature van vice-voorzitter werd voor een lid uit Luxemburg opengehouden. De functie van Bibliothecaris-administrateur zal zolang door Dr. W i t t o p K o n i n g waargenomen worden. Het bestuur kreeg volmacht deel te nemen aan de oprichting van een overkoepelende wereldorganisatie.

's Middags werd een bezoek aan het Museum van Folklore gebracht en vervolgens werd de stad bezichtigd onder de wel zeer deskundige leiding van collega M a t h i j s .

B.

BOEKBESPREKINGEN

Dr. D. A. WITTOP KONING (Amsterdam). — **De Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie 1842-1942**, benevens overzicht der Nederlandse Pharmaceutische tijdschriften van 1755 tot heden, in opdracht van het Opwijrdafonds bewerkt door den schrijver. — D. B. Centen's Uitgevers Maatschappij N.V. Amsterdam. 1948. — 251 bl. — Geb. Prijs niet aangegeven.

Op 23 April 1942 had de Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie haar 100-jarig bestaan moeten kunnen vieren. Ze werd evenwel een maand te voren door den bezetter opgeheven, zodat enkel een stille herdenking in het Pharm. Weekblad door Prof. P. v. d. W i e l e n mogelijk werd. Na de bevrijding in September 1945 kreeg de Schrijver het verzoek dit jubileum post festum en nu dat de N.M.P. herrezen was, te herdenken door een boek te wijden aan de geschiedenis dezer zeer verdienstelijke Maatschappij.

Hier ligt nu dit werk, dat als deel II van een

sedert jaren verwachtte « Geschiedenis der Pharmacie in Nederland » opgevat werd, ter onzer beschikking.

Apoth. Dr. D. A. W i t t o p K o n i n g, die de geschiedenis der Pharmacie doceert aan de Universiteit te Amsterdam, heeft zich uitstekend van deze taak gekweten. Hij heeft er de voorkeur aan gegeven « een overzicht te geven van de werkzaamheden der Mij, ingedeeld naar de verschillende terreinen harer activiteit, boven de chronologische opsomming van een groot aantal losse feiten » en dat is maar goed ook, want op deze manier is het boek inderdaad leesbaarder geworden.

Dit Gedenkbuch onderhoudt ons over de vele pogingen tot wetsherziening door de Maatschappij ondernomen, over hare wetenschappelijke bedrijvigheid (in verband met de Pharmacopee, voorschriftenboeken, opleiding van den apotheker, Greshoffonds enz.), over hare sociale activiteit (hulppersoneel; ziekenfondspolitiek), hare ethische rol (Raad van Tucht, Reclame), hare verhoudingen tegenover drogisten en groothandel, bestrijding van de kwakzalverij, haar vele fondsen en commissies.

In een bijlage vinden wij de rede uitgesproken bij de opening van de eerste algemene vergadering der Mij op 30 Juni 1846 door de toenmalige voorzitter D. P a s, de naamlijst der leden van het hoofdbestuur, de oprichters, de namen der voorzitters en hun portret, de namen der secretarissen van het hoofdbestuur, de namen der ereleden en een biograficon.

Daarna worden nog een zestigtal bladzijden gewijd aan een zeer interessant overzicht der Nederlandse Pharmaceutische tijdschriften van 1755 tot heden en aan het register van de oorspronkelijke stukken in Nederlandse Pharmaceutische tijdschriften verschenen in de jaren 1840-1845. Het boek sluit met een literatuuroverzicht, een naam- en een zaakregister. Het is geïllustreerd met vele interessante portretten en fac-simile's.

Wij hadden in dit boek gaarne vermeld gezien hoe rond de jaren 1926-1930 een inniger contact tot stand kwam tussen de Mij en de Zuid-Nederlandse collega's, een contact dat vooral bevorderd werd door den betreunden secretaris V. v a n I t a l l i e.

Overigens geeft dit gedenkbuch ons een indrukwekkend beeld van den zeer hogen stand van de Nederlandse Pharmacie en vormt het zeker een waardevolle bijdrage tot de geschiedenis der pharmacie over het algemeen.

Het is te leggen naast het Gedenkbuch van de Société de Pharmacie d'Anvers dat in 1935 verscheen, maar het staat op een hoger peil.

Aan Vlaamse apothekers, die wenschen kennis te maken met de geest en de organisatie onzer Noord-Nederlandse collega's kan kennisname ten zeerste worden aanbevolen.

P. V.

Dr. D. A. WITTOP KONING (Amsterdam). — **N. V. Koninklijke Pharmaceutische Fabrieken v/h Brocades-Stheeman & Pharmacie 1800-1950.** — 57 bl. — Ingenacid. Prijs niet aangegeven.

Ook deze publicatie is een gedenkbuch, uitgegeven ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Firma Brocades-Stheeman, een der belangrijkste (zoniet de belangrijkste) groothandelszaken in pharmaceutische producten van Nederland.

Weliswaar is niet de gehele tekst van Dr. W i t t o p K o n i n g, omdat nl. de ontwikkeling van dit bedrijf na 1927 (d.i. na de fusie met de Kon. Pharm. Handelsvereniging) en de geschiedenis van na de tweede wereldoorlog door de firma zelf schijnt behandeld te zijn, maar het leeuwenaandeel van deze brochure werd toch geleverd door genoemden docent van Amsterdam.

Het historisch overzicht van vóór 1927, is in drie delen: 1) Enkele aspecten van de ontwikkeling der geneesmiddelenvoorziening. 2) De ontwikkeling van Brocades & Stheeman tot 1927. 3) De N.V. Kon. Pharm. Handelsvereniging haar oorsprong en haar ontwikkeling tot 1927. Vooral uit dit derde deel blijkt welke belangrijke rol de familie d'Ailly (waarvan de huidige burgemeester van Amsterdam afstamt) bij deze ontwikkeling gespeeld heeft.

Het geheel vormt een rijk geïllustreerd werk, dat op prachtig glanzend papier gedrukt is en geeft een belangwekkend beeld van de ontwikkeling der pharmaceutische industrie in Nederland sedert 1800. Dit is dan weer een ander aspect van de geschiedenis der Pharmacie in Nederland, waaruit wij veel te leren hebben.

P. V.

Twee eeuwen Gemeentepotheek 's Gravenhage. Mededelingen van het Bureau voor Statistiek en Voorlichting der Gemeente 's Gravenhage. 1949 Nr 5 — 62 bl. — Als los nummer te verkrijgen à 0,75 Fl. in het Bureau voor Statistiek en voorlichting, Stadhuis, Groenmarkt 1, 's Gravenhage.

Dit speciaal nummer van genoemde mededelingen is geheel gewijd aan de geschiedenis der Pharmacie, in verband met de stad 's Gravenhage.

De inhoudsopgave moge de betekenis van dit tijdschriftnummer verduidelijken:

De Gemeentepotheek te 's Gravenhage onder het bestuur van inspectores 1749-1915, door Dr. W. M o l l, archivaris der gemeente.

De Gemeentepotheek als zelfstandige dienst 1915-1949. Van armenapotheek tot ziekenhuisapotheek, door J. F. K o k, directeur.

De Gemeentepotheek, haar betekenis voor de Haagse bevolking, vroeger en nu, door Mr. H. J. v. d. P o e l.

's Gravenhage en de Pharmacie, door Dr. D. A. W i t t o p K o n i n g.

Receptuur, voorheen en thans, door Mej. Dr. C. H o n i g, apotheker.

Pharmaceutische Techniek, door A. M. B e r g, apotheker.

De bereiding van injectievloeistoffen, door Mej. Dr. C. H o n i g, apotheker.

De laboratoria der apotheek in dienst van Pharmacie en geneeskunde, door Dr. C. L. H a r d e r s, adjunct-directeur.

De geneeskruidentuin in het Zuiderpark, door Dr. C. L. H a r d e r s, adjunct-directeur.

Het bedrijfsbeheer van een grote ziekenhuisapotheek, door S. P. H o e k e m a, administrateur.

Ook deze publicatie is geïllustreerd en kan als een bijdrage tot de geschiedenis der Pharmacie diensten bewijzen. P. V.

P. BOUSSEL (Bibliothécaire de la Bibliothèque historique de Paris). — **Histoire illustrée de la Pharmacie.** — Préface de Ch. B e d e l, professeur d'Histoire de la Pharmacie à la Faculté de Paris. — Guy Le Prat; Editeur, 5 rue des Grands-Augustins, Paris. 1949. — 233 afbeeldingen. — 193 bladzijden. — Prijs geb. groot formaat 2.600 Franse fr.

Dit werk is prachtig van uitzicht en van illustratie. Het bevat ook verschillende gekleurde platen, maar, er is geen verband te bespeuren tussen den tekst en de afbeeldingen.

Dr. W i t t o p K o n i n g heeft in het Pharm. Weekblad de volgende fouten vermeld: « Het overlijden van G l a u b e r (p. 122) staat nog altijd op 1668, terwijl J o r i s s e n al in 1918 bewezen heeft, dat dit 1670 moet zijn. De oudste pharmacopee van Florentië (1498) wordt niet vermeld, van Barcelona (p. 91) schijnt de schrijfster de voor enige jaren ontdekte editie van 1511 niet te kennen. De eerste pharmacopee van Brussel (p. 124) wordt op 1702 gesteld, terwijl een afbeelding op p. 102 de editie van 1641 laat zien. De eerste editie van Den Haag (p. 124) is niet van 1738 maar van 1659. Niet de drukker V a n R a v e n s t e i n maar V a l e r i u s C o r d u s is de schrijver van het op p. 103 afgebeelde werk. B a u m é (p. 126) kan niet de uitvinder van de areometer genoemd worden, aangezien de Arabieren al dergelijke apparaten kenden. »

Als plaatjeswerk is het in ieder geval een merkwaardige prestatie, maar de wetenschappelijk geschoolde historicus mist een behoorlijke inhoudstafel en literatuur. Het is inderdaad nagenoeg onmogelijk iets in dit boek op te zoeken, zonder weer alles te herlezen.

Vele Belgische collega's hebben dit werk reeds aangekocht omdat het zeer aantrekkelijk is uitgegeven en het moet dan ook meer beschouwd worden als een illustratie of een album, dat aan oningewijden een interessanten kijk geeft op een beroep dat ze niet genoeg waarden. P. V.

Olf BOLSINGER — **Dreihundert Jahre Apotheke in Künzelsau. 1649-1949.** — Uitgegeven door den Schrijver in het Hans E. Günther Verlag te Stuttgart. — 71 blz. — Geb., Prijs niet aangegeven.

Er bestaan in Duitsland verschillende zeer oude apotheken, die waarschijnlijk, dank zij het concessiestelsel, hun betekenis bewaarden. Vele hebben ook kunsthistorische waarde en er zijn dan ook tal van monographiën verschenen, die de geschiedenis van een of andere Duitse apotheek behandelen.

Dit schattige werkje van student in de pharmacie O. B o l s i n g e r is opgedragen aan zijn vader Apoth. Anton B o l s i n g e r en geeft in een rijk geïllustreerde en op uitstekend glanzend papier gedrukte tekst de geschiedenis van de Johannes-Apotheke te Künzelsau (Württemberg), sedert haar stichting, 300 jaar geleden.

Er is eerst een kort opstel over de geschiedenis van het stadje Künzelsau door Archivrat S c h u m m en daarna vertelt de jonge student met liefde over alles wat hij over de vaderlijke apotheek heeft kunnen uitpluizen. Er zijn prachtige foto's o.m. van het trappenhuis en van een paar deuren, die echte kunstwerken zijn.

Mochten wij in België ook eens beschikken over dgl. werkjes b.v. over de Apotheek van St Jan's Hospitaal te Brugge.

Het boekje is bij den schrijver te Künzelsau te bekomen. P. V.

E. de WILDEMAN †. — **Notes pour l'Histoire de la Botanique et de l'Horticulture en Belgique.** — 1950. Brussel, Paleis der Academiën. — (Uitgave van de Koninklijke Belgische Academie. Klasse der Wetenschappen). — 832 bl. — Prijs ing. 500.— fr.

Dit lijvige posthume werk van den zeer productieven E. de W i l d e m a n bevat tal van nota's en beschouwingen naar aanleiding van een ontleding van de plantenlijst uit den tuin van Jan Hermans, Brusselse Apotheker en botanicus uit de XVIIe eeuw. De Schrijver tracht al de namen uit deze « Recensio Plantarum in horto Joannis Hermanni, Pharmacopœi Bruxellensis » te identificeren volgens de moderne nomenclatuur.

Hij brengt ze dan in verband met de planten die in 1633 door B. W y n h o u t s te Dileghem (volgens zijn herbarium) en met die, die door Apotheker P. R i c a r t te Rijsel (1644) gekweekt werden.

Deze nota's brengen ons een schat van gegevens over de geschiedenis van de plantkunde, en derhalve ook van de pharmacie, die daar vroeger zo innig mee verbonden was.

Het werk eindigt met een alphabetische tabel, die het opzoeken en identificeren van de oude namen mogelijk maakt.

Gregorio Bacas y el Jardin Botánico de Cartagena door Dr. Agustin MERCK.

In dit met fraaie gekleurde afdrucken van de wapens van de Spaanse stadjes Huete en Cartagena, aan de Middellandse Zee gelegen, geïllustreerd boek beschrijft apotheker Dr. Merck de lotgevallen van de Botanische Tuin te Cartagena en geeft een biografie van Gregorio Bacas, in 1752 te Huete geboren, die van 1787 tot 1792 als directeur van die tuin optrad. P. H. Brans.

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE
KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX

Bureau / Bestuur :

Président : Dr. P. H. Brans, Rotterdam	Voorzitter
Secrétaire : Apoth. L. Vandewiele, Gent	Secretaris
Trésorier : I. Etienne, Verviers	Penningmeester
Administrateur : Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam.	

Membres Donateurs / Ondersteunende leden :

Dept. Amsterdam Kon. Ned. Mij ter bevordering der Pharmacie.
Dept. Noord-Brabant Kon. Ned. Mij ter bevordering der Pharmacie.
Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois..
N. V. Handelsmij L. I. Akker, Rotterdam.
Fa. P. Hahmes, Maastricht.
Hoechst Holland, Amsterdam.
N. V. Handel Mij Nedigepha, Amsterdam.
N. V. Organon, Oss.
Fa. C. N. Schmidt, Amsterdam.
Fa. Dr. Willmar Schwabe N. V., Zaandam..

Cotisation / Lidmaatschap :

Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen :
f 8,— (100 fr. Belg.) par an, per jaar.
Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen,
instituten, etc. f 25.— (300 fr. Belg.).

BERICHT — AVIS

Najaarsvergadering.

Het ligt in de bedoeling 6 Oct. a.s. te Gouda een vergadering te houden met
bezoek aan de Goudse Glazen, enz.
Sprekers kunnen zich nu reeds melden bij de voorzitter.

Prochaine réunion du cercle.

Le bureau organisera une réunion le 6 octobre prochain à Gouda, avec visite de
la ville, vitraux de Gouda, etc.
Les membres désireux de faire une communication sont priés d'avertir le prési-
dent.

Les membres d'expression française sont instamment priés de collaborer afin
d'exprimer le caractère bilingue du cercle.